

A szükségletek kettőssége

Emberi szükséglet nemcsak a tiszta levegő, hanem a kultúra és a szabadság is. Nem véletlen tehát, hogy a szükségletek kérdése az utóbbi időben számos problémát robbantott ki. Ám ezek egyetlen érdeme — Chombart de Lauwe szerint — az, hogy felhívták a figyelmet a szükséglet-fogalom fontosságára, de egyúttal a fogalom értelmezésével kapcsolatos félreértésekre is, arra a zavaros helyzetre, amely a kutatásokat mind ez idáig megbénította. A LA PENSÉE idei áprilisi száma teljes egészében a szükségletek és a fogyasztás problémájára összpontosít. Az elemzések közül kiemelkedik Chombart de Lauwe tanulmánya, amely éppen az említett félreértéseket elemzi, és kísérletet tesz eloszlításukra.

Ehhez előbb meg kell határozni a szükséglet kategóriáját, és el kell határozni azoktól a fogalmaktól, amelyekkel minduntalan összetévesztik: a vággyal, az ösztönnel, valamint az érdekekkel.

A szükségletet a szükségesség jellemzi, ez azonban kettős természetű: lehet életbevágó szükségesség és társadalmi kötelezettség. Szociológiai szempontból az egyéni szükségletek szembenállhatnak ugyan a csoport szükségleteivel, de az egyént nem lehet pusztá szükségleteire redukálni. Ezzel ellentétben a szükségletek adekvát elemzése felszínre hozza a különbözőségeket, feszültségeket, konfliktusokat, amelyeket meg kell oldani, hogy kiléphessünk az ellentmondásokból.

A társadalmi szükségletek figyelembevétele jellemezte Chombart de Lauwe eddigi kutatásait, de később zavarólag hatott az, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonított a funkcionalista és a strukturális-funkcionalista elméleteknek. Ezúttal Chombart de Lauwe eddigi álláspontjának kritikáját szándékszik nyújtani, tovább akar lépni. Koncepciójának tulajdonképpeni bírálatára, árnyaltabb, dialektikus kifejtésére közeljövőben megjelenő könyvében kerül sor. Persze, a vita hevében arra kényszerül, hogy máris felvázolja új, finomított álláspontját anélkül, hogy teljességre törekedne.

Chombart de Lauwe kérdése: ha ugyanazt a szükséglet-fogalmat (kategóriát) vonatkoztatjuk az egyénekre, a csoportokra és a társadalomra is, vajon nem különböző dolgokról beszélünk-e? Ez a kérdés a szükségletek szisztematikus elemzésének a fontosságára hívja föl a figyelmet, ami a kutatói etika szempontjából is alapvető jelentőségű, hiszen tőkés viszonylatban el kell kerülni a szükségletek manipulációját, azt, hogy a hatalmon levő csoportok határozzák meg mások szükségleteit — saját érdekeiknek megfelelően. A „fogyasztók” érzékelték és a mások felbecsülték a szükségletek közötti szakadék a kevésbé kedvezményezett rétegek függőségi fokát jelzi. Fontos tehát, hogy a „fogyasztók” saját szükségleteiknek a tudatára ébredjenek, s megfogalmazhassák követeléseiket. Annál is inkább, mert a játék „arra megy ki”, hogy ezt a tudatosodási folyamatot fékezze, és kívülről határozzák meg a szükségleteket, de úgy, mintha azok a „fogyasztók” szükségletei lennének, miközben individuális vagy csoportérdekekről van szó. A „föderitést” talán segíti az, hogy a szükségletek észrevehetőek, hiszen ki nem elégítésük következményekkel jár. Ennyivel azonban nem lehet megelégedni: a lehető leghamarabb meg kell határozni magának a szükségletnek a fogalmát, és rá kell mutatni, milyen szerepet játszik a gazdasági tervezésben.

A köznapi nyelvben a szükséglet fogalma a hiány, a megfosztottság, valami távollétének a fogalmához kapcsolódik. De elkülönül a vágytól, az aspirációtól és az impulziótól. A „szükségem van egy ruhára” mondatban a ruha az az eszköz, amely lehetővé teszi, hogy védekezzem a hideg ellen. A szükséglet állapot, amelyet az idéz elő, hogy szakadék van aközött, ami az alanynak szükséges, és aközött, amivel pillanatnyilag rendelkezik. Az eszköz kisebbiti ezt a szakadékot.

A szükséglet kötelezettség- és szükségesség-jellege élesen fölveti a szabadság és az elidegenedés közötti ellentét kérdését. Aki azonban a szükségletben keresi

mindenfajta motivációját, az újra beleesik a szükséglet és az ösztön vagy a szükséglet és egy intézményesített erő összetévesztésének csapdájába. Leszükíteni a motivációt a környezet viszonyaira visszatérést jelent a redukcionizmus tévedéseinek szövevényébe. A szükséglet eléggé meghatározottan kötődik a szervezet belső pulzóiához, de ezeket vagy kiváltja, vagy ezek eredménye: a szexuális szükségletben pl. a tendencia megelőzi a szükségletet, de külső személy (tárgy) is kiválthatja; az éhségben az evés szükséglete megfelel egy hiánynak, és arra kényszeríti az alanyt, hogy megszüntetésére külső tárgyat keressen. Ha a szükséglet motivációjában az igény a természetből, a szervezet életéből ered, akkor szükségességről van szó, ha a szociális életből, akkor kötelezettségről.

A szükséglet-kötelezettségek nem érthetők meg anélkül, hogy ne állítanánk párhuzamba az aspirációkkal, amelyek vele egy tárgyra vonatkoznak. A táplálék szükséglet-aspiráció, aspiráció az ünnepre, a társadalmi előrehaladásra, a megbecsülésre, a találkozás örömeire, a szabadságra... Így a legérdektelenebbnek mondott értékek a mindennapi élethez kapcsolódnak, és nem választhatók el tőle. Minden szükséglet-tárgy aspirációvá válhat, minden aspiráció-tárgy szükséglet-tárggyá. Szükséglet és aspiráció hasonló tendenciájú kifejezések, de ellentétesek is lehetnek.

Az életbevágó szükségességhez viszonyítva a társadalmi kötelezettség mind fontosabb helyet foglal el. Amikor egy gyermeket arra köteleznek, hogy iskolába járjon, akkor a nevelés szükséglete már törvény-kötelezettséggé vált: ez szociális jellegű egyéni kötelesség. Minden egyént képek, modellek, reprezentációs és értékrendszerek, a közeg kényszerítései vesznek körül, amelyek meghatározzák és kötelezettségeket rónak rá, s amelyeket személyesnek hisz. Am ezek a kötelezettségek csupán személyesített szociális kötelezettségek. Egy magatartás-kódról van szó, amelyet a társadalom dolgoz ki. A kötelezettséget az állam képviselői vagy más intézmények ellenőrzik. Az állam, jellegétől függően, többé-kevésbé hűen képviseli a lakosság vagy — leggyakrabban — a hatalmon levő csoportok érdekeit. Fel kell figyelniük a kétértelműsége — mondja Chombart de Lauwe — a tőkés állam képviselői a gyermek iskolázatásának szükségletéről beszélnek, de vajon a gyermek szükségletéről van-e szó, vagy a hatalom érdekéről, amely egy meghatározott gondolkodásmódot kényszerít a gyermekekre?

Az aspirációk főleg az egyéni életet érintik; így van ez akkor, amikor a szabadság, a kultúra szükségleteiről van szó, amelyek tulajdonképpen aspirációk, és csak lassan alakulnak át szükségletekké.

Természetesen a szükséglet és a szükségesség sosem lesz a forradalmi cselekvés egyetlen kiindulási pontja. A kötelezettség-kényszer fontosabb ugyan az életbevágó szükségesség-kényszernél, de kényszer marad és elidegenedés, amelyből a kiút: a szükségletek tudatosítása. Bár a szükségletek vakon hajszolják az embereket, s így könnyű mesterségesen kreálni és manipulálni őket, a tudatosítás első (feltételes) lépés lehet a felszabadulási folyamatban, de nem lehet maga a szabadság.

B. G.

KÖLTÖK, HIDAK (Irodalmi Szemle, 1975. 4.)

József Attila születésének 70. évfordulóján érdekes dokumentumokat idéz Szántó György a költő szlovák barátjának, Anton Strakanak a hagyatékából. Közismert, hogy a csehszlovák diplomata mily sokat tett a népek és kultúrák egymáshoz közelítéséért, s ebben milyen szerepe volt éppen József Attilának. Straka gépiratban fennmaradt, 1940-es előadásában (*Az új magyar költészet*) többek közt ezt írta: „Józsefhez fűződnek budapesti tartózkodásom legszebb személyes emlékei. Nagy érdeklődéssel figyelte a szomszédos népek, különösen a csehek és a románok költészetét.“ A Véra Straková megőrizte hagyaték legmeglepőbb felfedezése őt, József Attilát

ábrázoló ceruzarajz (szerzőjükre egyelőre csak következtetni lehet, mindenesetre nem ismert művész munkáiról van szó), a mellettük található újságkivágások, kéziratok sem érdektelenek azonban. Györy Dezső József Attila-nekrológiájából például megtudjuk, hogy Straka kezdeményezésére 1937 novemberében gyűjteni akartak Prágában és Pozsonyban, a nagybeteg költőt ugyanis Stósz-fürdőre, a stósi fenyvesekbe szerették volna hozni, legalább két hónapra. A szárszói tragédia néhány nap múlva tárgyalanná tette e szép emberi-baráti gesztust.

Gesztus, sőt annál több: politikai tett volt Straka 1940. februári Ady-előadása is a prágai Ady-esten, amelyen Bartók *Allegro barbaro* című szerzeményét is előadták — a német fasisztáktól már elfoglalt cseh fővárosban.

Ady, József Attila — és Anton Straka — öröksége ma is élő példa; bizonyosságra az *Irodalmi Szemle* idézett száma, amelyben a Rúfus-átköltésekkel kezdett „műfordítói verseny“ második közleményét olvashatjuk. Vojtech Kondrót *Objektívne* (Tárgyilagosan) című rimtelen szonettjének nyolc magyar változatát olvashatjuk, ismert — idősebb és fiatalabb — költők (Koncsol László, Kulcsár Ferenc, Ozsvald Árpád, Rácz Olivér, Tóth László, Tózsér Árpád, Varga Imre, Veres János) tolmácsolásában, fordítói műhelyjegyzetekkel. Anélkül, hogy illetékesnek éreznénk magunkat a „verseny“ eldöntésére, felfigyeltünk Tózsér Árpád és Veres János Kondrótól megszólaltató szép magyar versére.

E gazdag folyóirat szám egyébként további költői-írói példákkal is szolgál: a *Komárom és vidéke* című összeállítás *Csokonai Komáromban* és *Jókai és Komárom* című közleményeire gondolunk elsősorban.

HOGYAN ALAKÍJTUK ÉS HASZNÁLJUK FEL A SZAKÉRTelmet? (Era socialistá, 1975. 11.)

Szocialista társadalmunk erősödése megköveteli a tanügyi és a tudományos kutatás állandó fejlesztését s a mindenkori követelményeknek megfelelő alakítását, nemcsak mennyiségi, hanem szerkezeti vonatkozásban is. E két területnek — átfogó program keretén belül — megállás nélkül lépést kell tartania a társadalmi fejlődéssel — szögezi le Soloman Marcus, a cikk szerzője.

Nincs olyan dokumentum, amely részleteiben meg tudná határozni az összes lehetséges változatokat, éppen ezért a tanügyi és a kutatóintézetek dolgozói hivatottak arra, hogy kezdeményezéseikkel életessé tegyék azt a programot, melyhez hasonlókat oktatásunk és tudományoságunk eddigi történetében nem találunk.

Pártunk főtítokára szerint a következő ötéves tervnek a tudományos-műszaki forradalom jegyében kell megvalósulnia, ami viszont előtérbe hozza a megfelelő szakértelem kialakításának és felhasználásának kérdését. A tudományos-műszaki forradalom fejlődését csak azok mozgathatják elő, akik ehhez szükséges tudással, műveltséggel rendelkeznek. A pártprogramban lefektetett koncepciót akkor tudjuk életbe ültetni, ha ifjúságunk tömegei megfelelnek majd a követelményeknek. Ennek érdekében pártunk a következő ötéves tervben az alábbi intézkedéseket javasolja:

— az általános iskoláztatást megelőző oktatás bevezetése 3—6 éves gyermekek számára;

— a kötelező tízosztályos oktatás kiteljesítése;

— a műszaki iskolák és szaklíceumok növendékei számának lényeges növelése;

— a felsőoktatásban tanulók létszámának 160 000-re emelése.

E mennyiségi növekedést a tanügyi és a kutatótevékenység lényeges szerkezeti átalakítása egészíti ki: a tanterveket korszerűsítik; a közép- és a felsőoktatás hallgatóit bevonják az egyéni kezdeményezést igénylő alkotótevékenységbe a termelési gyakorlat és a kutatómunka kiszélesítésének útján; a végzeteket észszerűen helyezik el; a doktorátus elnyerését biztosító rendszert megjavítják stb.

Az oktatás összehangolása a kutatással és a termelőfolyamattal bonyolult feladat. Ha buktatóit nem ismerjük fel kellő időben, könnyen káros torzulások állhatnak elő. A kutatás és a termelés közös vonása éppen az, hogy fejlődésük folyamán egybeolvadnak. Ennek megfelelően a tanulók tudományos kutatómunkájának és a termelésben folytatott gyakorlati tevékenységének ki kell egészíteniük egymást. Sajnos, ez nem mindig valósul meg, a tanügyi személyzet egy része ugyanis nem minden esetben veszi figyelembe az illető tanuló hajlamát vagy rátermettségét. Gyakran helytelenül osztják be őket a kutatási és a termelési gyakorlat során, ami természetesen gátolja egyéniségük kibontakozását is.

A társadalmi szükségletek sokrétűsége a sokoldalú személyiség kialakítását igényli. Fiatalságunk szakmai orientálódása összhangban van a társadalom követelte szakmai rétegződéssel, de ezeket a törekvéseket minden esetben külön-külön, egyedenként kell ismerni és tanulmányozni.

Itt érkezünk el a kérdés lényegéhez. Hogyan alakítjuk azt a bizonyos szakértelmet vagy hozzáértést, amelyet a tudományos-műszaki forradalom megkövetel, és hogyan tudjuk elérni az érdekelteknél a képességüknek megfelelő maximális teljesítményt?

Az oktatószemélyzet elsőrendű kötelessége a személyes irányítás, az egyénekkel való lelkiismeretes, aprólékos foglalkozás, ami ugyanakkor az elért eredmények láttán a legnagyobb elégtételt is szolgáltatja nekik. A türelmes és figyelmes foglalkozás, a hosszas beszélgetések és viták jótékonyan alakítják az ifjú személyiségét. A tanügyi személyzet egy része azonban figyelmen kívül hagyja ezt az elvárást. Szomorú, amikor egy tanár 10-20 évi tevékenység után sem tud ezen a téren számottevő eredményt felmutatni. Negatívan hat az is, hogy az egyetemisták tudományos köreim ismertetett dolgozatok gyakran elkallód-

nak, mert sehol sem jelennek meg nyomtatásban, sőt meg sem vitatják őket érdemben.

A tanulmányok befejezése és az elhelyezkedés minden végzős életének fontos eseménye. Az utóbbi években olyan nehézségek kezdtek mutatkozni e téren, amelyek egy adott fejlődési folyamat során elkerülhetetlenek. A már említett tudományos-műszaki forradalom elvezet bizonyos szakmák és foglalkozások gyökeres átalakulásához, eddigi szerepük megváltozásához. Érzékelhető példa erre a végzett matematikus, aki a múltban — magától értetődően — a tanári pályát választotta. Ma már azonban kevesen választják a tanügyet. Nagy részüket ott látjuk az iparban, a számítógéppontoknál, a gazdasági vagy tervezőintézeteknél stb. Ez a gyors átalakulás nehézségeket is okoz; leküzdésük nagy körültekintést igényel. Nem könnyű feladat zökkenőmentesen az új munkahelyhez alkalmazkodni, ez az illető vállalat vagy intézmény vezetőjének rátermettségét is próbára teszi.

Az elmúlt évben bevezetett új rendszer, amely szerint a végzős előbb három évet a termelésben dolgozik, megkívánja a termelésben alkalmazott fokozatos, lépcsőzetes kiképzést. Csak így lehet a végzéstől elvárni, hogy ne csupán „mesterember”, hanem igazi szakértő váljék belőle.

Itt kell megemlítenünk azt, az egyes vállalatoknál és intézményeknél fellelhető adminisztratív hiányosságot, hogy nem hirdetnek meg minden üres állást. Helyettesítéssel töltik be őket. Ennek ellenkezője, hogy a meghirdetett állás a valóságban nem létezik. Sok esetben nincsenek felkészülve a végzetek megfelelő befogadására, és elég hosszú ideig nem adnak nekik komoly feladatot. Ilyenformán rengeteg energia és alkotókészség pazarlődik el. Kétségtelen, hogy a tanulmányok befejezése után azonnal érvényesülő nehézségek a termelésben bizonyos megrázkódtatást válthatnak ki, amit csökkenti lehetne olyan módon, hogy a termelési gyakorlat már az utolsó tanulmányi évben kezdődjék.

Solomon Marcus véleménye szerint a felsorolt negatívumok lassan küszöbölhetők ki. El kell érniük a szakértelem és szaktudás felhasználásának legmagasabb szintjét.

EGY RENDEZŐ GONDJAI (Plays and Players, 1975. 5.)

A világhírű angol színház sem mentes a gondoktól. Ezek többsége pénzügyi természetű, ami azonban nyilván kihat a művészi lehetőségekre is; s valami-

képpen ugyancsak ezzel függ össze a panasza, a vád, amellyel a színházak a tömegközlelési eszközök irányítóit illetik. Michael White, a londoni West End sikeres rendezője, aki többek közt az *Oh! Calcutta!* című musicallel nagy sikert ért el, ugyancsak borúlátóan nyilatkozik (*Acting as poor relations*). Szerinte a tv, attól való félelmében, hogy unatná a közönséget, óvakodik az érdemi viták közvetítésétől; a kamera elé hív egy-egy sztárt, s ott stupid kérdésekkel, megrövidített válaszokkal teszi őt nevetségessé. A színházi felvételek nagy többségükben rögtönzöttek és elcsúsztak. Noha Michael White tudatában van annak, hogy „a kritikus-elpáholás népszerű és könnyű sport”, e téren is jelzi fenntartásait, a színikritikusoktól tapasztalt könyvedséget-felületességet marasztalva el.

Mondanivalójának súlyát azonban a művészi igényű előadások elé tornyosuló akadályok jelzése alkotja. A londoni színházi rendezők — írja White — általában bizonyos színházi területekkel jegyzik el magukat. Ő, a West End-en látható „szórakoztató” darabok mellett, három területre koncentrál: az amerikai „off-Broadway” színházra (*The Connection, The Beard, Tom Paine*), a német darabokra (Brecht, Handke, Hochhuth, Peter Bauer), valamint a „fekete” színdarabokra. A költségek azonban olyan mértékben emelkednek — s az emelkedő jegyárak sem fedezik őket —, hogy még egy olyan sikeres rendező is, mint Michael White, nehezen engedheti meg magának, hogy például Peter Handkét játszassa — holott ezt a művészi feladatot nem fogja más vállalni helyette. Amit korábban néhány hét bevételéből biztosíthatott, arra most hónapok nyeresége szükséges. A helyzet egyre inkább kezd hasonlítani a New York-ihoz. A kérdések megoldásához állami segítségre volna szükség.

ARGHEZI, BLAGA LÍRAJA — KÖZELRŐL (Steaua, 1975. 5.)

Blaga írja *A metafora eredete és a kultúra értelme* című tanulmányában, hogy a szavak „rejtőző erejének” a feltárása és sajátos időserűsítése teszi a költőt: „A szavak nemcsak kifejezések, hanem testek, lényegek, amelyek ebben a minőségükben is figyelmet érdemelnek.” A tiszteletreméltó költői hagyományokkal rendelkező kolozsvári folyóirat e „rejtőző lényeg” felé törí az utat, amikor a XX. századi román líra két kiemelkedő egyéniségét elemzi több tanulmányban, „testközelből”, a részletekig hatolva. Egy-egy alapvető motívumot

emelnek ki, a költői mű egyes területeit vizsgálják, abból következtetnek az egészre, illetve a részlelemzéssel járulnak hozzá a teljes és hiteles Arghezi- és Blaga-kép kialakulásához.

Tudor Arghezi körül már költői bemutatózásakor megindultak a viták, s azóta sem szűntek meg — írja I. Precup —, hogy nyilvánvalóvá vált lírájának meghatározó szerepe a modern román költészet alakulásában. Talán e líra sokoldalúsága (amely lehetővé tette egy korszak költői szintézisét) magyarázza az egymásnak sokszor ellentmondó véleményeket, mindenesetre tény, hogy Arghezi életművét nem lehet egyetlen képletre leegyszerűsíteni. Megértéséhez a költői szöveg olyan kulcs-metaforái vezettek, mint a *repülés a magasságok felé*, a *csúcs*, *azúr*, *síkság*, *sár*, *fény*, *angyal*, *álom* stb. Ebben a sorban a tanulmányíró szerint fontos helye van a *dalnak*; a

dal ugyanis Arghezinél nem csupán műfaj, hanem szimbólum is, a mulandó meghaladásának, legyőzésének egyik lehetőségé. Nicolae Balotă Arghezi szerelmi költészetét boncolgatja.

Az *út* lényegi szerepét mutatja ki Blagánál V. Fanache (*Lucian Blaga: homo viator*), amelynek éppolyan fontossága, mélysége van az életműben, mint a már ismert álom-, hallgatás-, tavaszi csoda-, falu- vagy szerelem-motívumnak. Blaga a modern költészetnek abba a vonulatába tartozik, amelyben a kifejezett értelem allegóriáját a megismerés démoni-sága vagy az érzelmi ekstázis helyettesíti; ez a homo viator egy titkos teret jár be. A folyóiratszám más tanulmányai a blagai parabolát, a költő glosszáit, népköltészeti antológiáját és a délkelet-európai műveltség összefüggéseit veszik bonckés alá, egy rendkívül gazdag életműbe nyújtva így betekintést.

Gottlieb Rózsa: De profundis — 1941